

Tauta ir jos filosofija

Pranas Kuraitis

Tarp aktuali, ypatingai dominanti, tautos reikalai ir rpesi plaioji visuomenė ir kitur ir pas mus filosofijos paprastai nemini. Kaip yra su filosofijos padtimi, kokios filosofinės srovės ir linkmės krašte viešpatauja, kaip yra su specialiai filosofija užsiimančių žmonių filosofinio darbo verte, — ar, antai, yra pas mus filosofinės minties stagnacija, ar progresas, ar regresas, kokie artimesni ir tolimesni mūsų tautos filosofijos uždaviniai, — tai vis klausimai, kurių tik svarbumas, atrodo, sakmiau nedaug kas supranta, o dar mažiau kas turi noro jais bent kiek sau galvą kvaršinti. Ir tarp tų, kurie dedasi, daugiau ar mažiau pagrįstai, tikrais inteligentais ir kurie bent šiek tiek arčiau yra susipažinę su filosofijos žodžio prasme ir savybėmis, paprastai yra signalai, kad filosofija priklauso prie kultūros liuksuso, prabangos, blizgučių, kad filosofų darbai ir filosofijos tautos gyvenime kokios žymesnės reikšmės neturi ir negali turėti. Jeigu vidurinėse mokyklose šiek tiek išeinama filosofijos, tai daug kam atrodo, kad tai tik sigyvenusios dar mokymo srityje savotiškos rutinos, dekoratyvinio etiketo ar kažkaip keistai dar vis besilaikantio konvencijos dalykas. Iš šitos kėrtis daug kieno žirima ir filosofijos dėsnių aukštosiame mokyklose, filosofų darbus, veikalus, apskritai, visus filosofijos dalykus ir reikalus.

Tenka pripažinti, kad šitaip įiažiuri ne tik tie, kurie vis savo dėmesį ir rpesius yra nukreipę materialin gerovė, išorinė kultūra, bet ir daugelis tų, kurie šiaip jau pabrėžiamai akcentuoja vidaus, dvasios kultūros svarbumą, kurie stengiasi giliau žvelgti tautos negales, kurie sielojasi tautos kultūros pagrindais, tikromis visuomenės pažangos slygomis ir perspektyvomis.

Bet argi jau iš tikro yra toks tragiškas ir tartum nepataisomas plaijėjantis sluoksnių inteligentijos santykis su filosofija? Ar įia kartais nėra tik kokio keisto nesupratimo?

Šituos klausimus pirmu įausia tenka ir atkreipti dėmesį, nes paaiškėjus daug kame nesupratimams, paskui lengviau jau bus prieiti prie tikro filosofijos reikšmės supratimo tautos gyvenime. Tada, manau, atsiras pakankamai akstinomai ir ligšiolinė filosofijos padtimi krašte, ir susirpinti filosofinio darbo ir jo takos pažanga tautoje.

I

Siekiant platesne ir gilesne vaga kult rin s pažangos, reikia, kad tautoje b t žmoni , sugeban i kritiškai orientuotis vairiose kult rinio ir visuomeninio gyvenimo srityse.

Reikia, antai, žmoni , nusimanan i apie meno ir literat ros teorijas, linkmes, t sri i k rini vertinimo kriterijus. Šito nusimanymo negali ma tur ti, nesusipažinus, tarp kitko, su estetika, šiek tiek su psichologija ir su eile etikos klausim . Šit žini daugiau ar mažiau reikia ir t sri i (meno ir literat ros) k r jams ir specialistams teoretikams bei krit ikams ir šiaip norintiems ia manomai orientuotis. Jei t žini bus nepa kankamai arba jeigu bus laikomasi klaiding , netikusi estetikos, psicho logijos ir etikos linkmi ir teorij , tai tas dalykas neigiamai atsilieps i kult rin tose srityse pad t ir sukliudys ia bet kuri rimtesn pažang .

Toliau, imkime istorijos mokslo srit . Istorijos vyki s ryš nusta tant ir juos vertinant, tenka naudotis psichologijos, etikos ir visuomen s filosofijos žiniomis. Be to, istorijoj dažnai susitinkama su vairiais religi jos, apskritai pasaul ži ros ir neretai net su gryniosios filosofijos faktais, kuriems tinkamai suprasti reikia kartais ir tikrai gero orientavimosi filoso fini sistem vairume.

Kas kiek ne tik pla iau, bet ir giliau eina gamtos moksl srit , tas neišvengiamai susitiks su gamtos filosofijos ir net su gnoseologijos ir onto logijos problemomis. ia tenka, antai, susidurti su evoliucijos klausimu, su t ir kit gamtini reiškini realumo klausimu, su galiojan iu gamtoje priežastingumo ir tikslingumo d sniu. Reikia taip pat nemažo susipažinimo su skirtumais tarp speciali j gamtos moksl kompetencijos ir filosofijos, kad b t ia išvengta apgail tin klaid , taip neretai drums ian i vi suomen s gyvenim ir vedan i prie pasaul ži ros nusistatym pakrikimo.

Kas šiek tiek rim iau yra susipažin s su socialiniais ir ekonominiais klausimais ir t sri i vairiomis teorijomis, tam aišku, kad ia be lemtesnio su filosofija susigyvenimo tikrai neišsiversi. Juk, antai, ir individu alistinio liberalizmo ir socializmo, kolektyvizmo id jiniai pagrindai remia si atitinkamomis filosofin mis paži romis žmog , žmogaus prigimt ir jo gyvenimo tiksl , atskiro žmogaus santyk su visuomene, valstyb s uždaviniais.

Nesunku taip pat nustatyti nusverian i filosofini element reikš m , valstyb s ir visuomen s gyvenimo centrinės problemas sprendžiant. Svarstant, antai, klausimus apie valstyb s prigimt , valstyb s ir visuome n s gyvenimo funkcijas, apie valstyb s ir visuomen s santykius su in dividu, su religija, apie teis s ir doros santykius, tenka juk ia tur ti nemaža žini ypa iai iš visuomen s, valstyb s ir teis s filosofijos ir iš etikos.

Suprantan iam, kas tai yra pedagogika, savaime aišku jos esminis s - ryšis su psichologija ir etika. Pedagogikai taip pat b tina šiaip ar taip nusistatyti santyk su religija, taigi, atsiskaityti su religijos filosofija, o visuomeninio bei politinio aukl jimo atžvilgiu tenka remtis visuomen s ir valstyb s filosofijos nurodymais. Dažnai su suprantamu susir pinimu kalbama apie tautos dor , apie tautos dorinio smukimo pagrindus. Aišku, kad šituose dalykuose kritiškai nesusiorientuosi be rimto susipažinimo su filosofija. Užsiimant gi religijos ir pasaul ži ros taip visada tautai aktu- aliais klausimais, atsizvelgiant ypa iai gausingus ia priekaištus ir gin- us, savaime suprantamas yra reikalingumas tikrai gerai orientuotis fi- losofijoje.

Pagaliau, kritiškai gilintis ypating tautos prigimt , reikiamos tau- tai kult ros uždavinius, vairi kult ros sri i tarpusavio santykius ne- manoma be visuomen s ir kult ros filosofijos pagalbos.

Iš ia matome, kiek sta iai neapsakomai daug klausim , o tarp j ir labai svarbi ir aktuali , kuriais s moningos tautos turi dom tis ir ku- riuose be rimto susipažinimo su atitinkamomis filosofijos dalimis, su ati- tinkam filosofini klausim išsprendimu, negalima kritiškai susiorien- tuoti!

Taigi, yra ne kas kita, kaip tikrai keistas nesusipratimas, kai tenka iš intelligent dažnai išgirsti reiškiamas paži ras apie tai, kad filosofija tau- tai yra dalykas menkos reikšm s, negyvenimiškas, neaktualus. Bet ir keisti dalykai be priežasties neatsiranda. Viena to nesusipratimo priežas- i , matyti, yra ta, kad daug kas prat s ži r ti filosofij , kaip gryno- sios filosofijos d stym vadov liuose, paskaitose, kur nesiimama tiesio- giniu b du spr sti min t kult rinio gyvenimo sri i aktualij , o tenki- namasi trumpu išd stymu, suvedant filosofines paži ras loging , siste- ming sintez . Dažnai filosofijos vardu sakmiai ir tebevadinama tik gry- nosios filosofijos paskaitos, veikalai, straipsniai, o kai vairiuose kituose moksluose ir vairiose kult ros srityse pritaikomos tokios ar kitokios fi- losofijos žinios, tai tie pritaikymai paprastai nežymimi filosofin mis eti- ket mis, nenurodoma j kilm , o traktuojami tik kaip toms specialioms mokslo sritims priklausomos dalys.

Kita svarbesn to keisto nesusipratimo priežastis, atrodo, bus ta, kad mokyklose, kuriose kam teko kiek klausyti filosofijos d stym , tie d sty- mai dažniausiai nebuvo organiškai sujungti su plataus ir išsišakojusio kul- t rinio gyvenimo klausimais, kiekvien intelligent dominan iais, ir d l to paprastai tuos d stymus buvo ži rima, kaip keistos, painios, kyrios, nuobodžios, nuo gyvenimo nutolusios ir nežinia kam kada bebusian ios naudingos proto mankštai medžiagos padavim . Dažnai d l to su filoso- fijos vardu aiškiau kažkaip užsiliko daugelio atmintyje strigusios tik for-

malios logikos s vokos bei d sniai ir tik patyrimui, atrodo, neprieinamame kažkokiaame pasaulyje turintieji vert metafiziniai svarstymai.

Pagaliau, apie filosofijos kaip tokios gyvenime reikšmingum netenka paprastai skaityti nei periodin je spaudoje, nei pla iai skaitomojoje lengvojoje literat roje, nei visuomenei išjudinti skiriamuose leidiniuose. Iš kitos pus s, gryn ja, sisteming ja filosofija užsiimantieji žmon s paprastai neturi nei patraukimo, nei sugeb jimo savo m giam dalyk visuomen je populiarinti, juo labiau sp dingai savo dalyk afišuoti ir efektyviai reklamuoti.

Svarbu ia sid m ti ir tai, kad yra filosofijoje srovi ir sistem , kurios savo uždaviniais iš tikro toliau nesiekia už formalioje logikoje proto mankšty m ir už metafizikos mokslinio charakterio bei gyvenimui jos reikšmingumo diskreditavim .

Ne d l savo tad esminio vertingumo, bet tik d l atsitiktini istorini priežas i kai kuri filosofini srovi taka yra sigal jusi ir kitose tautose, ir m s visuomen je; t srovi nusistatymai dažnai nebuvo tokie, kad gal t paskatinti giliau susiinteresuoti filosofija ir pripažinti jai bent kiek reikšming vaidmen tautos kult riniame gyvenime. Taip, antai, m s krašte daugelyje inteligent buvo ir dar teb ra sigal j s iš Rusijos universitet ir iš Rusijos gyvenamos inteligent aplinkos pargabentas rusiškai nudažytas nat ralizmas, materializm pakryp s pozityvizmas ir krikš ionybei priešingas laisvamaniškas agnosticizmas.

Taigi, kai norime kritiškai nustatyti filosofijos reikšm tautos gyvenime, turime pirmu iausia kreipti d mes t filosofijos srov , kurios pagrindiniai nusistatymai yra atsirad ne d l individ galvojimo vienašališkum , ne d l atsitiktini istorin s evoliucijos konjunkt r , bet d l to, kad jie turi pagrind realyb s prigimtyje bei esmin se ypatyb se ir yra tvarkoje su kritiškais proto reikalavimais. Tik tokia filosofin srov gal s reikiamai atlikti visus svarbiuosius filosofijai tenkan ius tautos gyvenime uždavinius.

Pravartu ia bent trumpai susipažinti su tos vertingos filosofin s srov s ypatyb mis ir su pagrindiniais pasistatytais jos uždaviniais, o taip pat su dažniau vis gresian iais stambias bei pragaištingas klaidas pulti pavojais.

II

Tautos kult riniame gyvenime tikrai didel s reikšm s ir vert s gali tur ti tik tokia filosofin srov , kuri pasižymi ypa iai šiomis ypatyb mis: 1) jos prisilaikantieji gali tur ti kritiškai pagr st sitikinim , kad jos sistemos pagrindai atitinka ties , kad jie remiasi realiais faktais ir kritiškio proto reikalavimais, 2) jos sistema paj gia visas mokslo, kult ros, gyvenim-

mo sritis suvesti neturin i prieštaravim sintez , kuri reiškia ne tik formali , bet ir reali moksl vienyb , 3) jos filosofin sistema vengia klaidingo originalumo ir, siekdama pažangos, atsižvelgia tikruosius pra-eities laim jimus, 4) jos su tiesa sutinkan ioje filosofijoje susiderina kil-nus etiškas k rybinis idealizmas su paj gian ia pozityviai patyrim ver-tinti metafizika, 5) jos su tiesa sutinkan ioje filosofijos sistemoje turi ras-ti atram racionaliam visuomen s ir valstyb s k rybiniam darbui ir susi-tvarkymui reikalingi id jiniai pagrindai, o pažangos r pes iams tvirti ir kiln s objektyv s motyvai, 6) jos su tiesa sutinkan ios ir objektyvumo bei realumo paisan ios filosofijos vienu iš žymesni uždaviniai yra duoti galimum kritiškai ir pozityviai orientuotis svarbiuose pasaul ži ros klau-simuose, 7) ji turi b ti laisva nuo stagnacijos, nuo ekskliuzyvumo, siauru-mo ir tik savyje užsidarymo; joje turi b ti galimumo pagerbti kitose fi-losofin se sistemose esan ios tiesos dalis ir net sunaudoti filosofijos pa-žangai sutinkamas jose klaidas, 8) su tiesa sutinkan ioje filosofijos srov -je turi b ti sprendžiami visi svarbieji filosofijos uždaviniai ir turi joje sitekti visos filosofini klausim grup s.

Apie kiekvien iš ia sumin t ypatybi reikia dabar kiek sakmiau išsistarti.

1- Tikrai vertingos filosofin s sistemos atstovai turi tur ti kritiškai pagr st sitikrinim , kad j sistemos pagrindai atitinka ties , kad juose n ra prieštaravim ir nes moni ; kad j laikydamiesi jie ia remiasi re-aliais faktais ir kritiško proto reikalavimais.

Aiškliai d l to netikus yra sistema, ant kurios pagrindo stovint nega-lima be sau pa iam prieštaravim laikyti t sistem sutinkan ia su tiesa.

Pavyzdžiui, Kantas savo gnoseologijoje, išd stytoj veikale „Kritik der reinen Vernunft“, prieina išvad , kad poj iams neprieinamieji da-lykai negali b ti žmogaus tikrai pažinti. Bet t ja išvada remiantis, ir paties Kanto tyrin jimai veikale „Kritik der reinen Vernunft“ apie ap-rriorini sintetini spr sm vert , apie vairi kategorij vert , kaip po-j iams neprieinami dalykai, negalima laikyti tikro pažinimo objektais ir negalima d l to sakyti, kad ia Kanto tyrin jim rezultatai sutinka su tiesa.

Be to, laikantis nuosekliai Kanto mokslo apie kategorijas, tekt pri-eiti prie tikr nes moni . Kantas sako, kad daikto, koks jis yra savyje, sužadinta m s poj i galia duoda pirmu iausia mums be joki s ry-ši , be jokios tvarkos patyrimo medžiag ; kad visi s ryšiai, visas tos me-džiagos sugrupavimas ir sutvarkymas priklauso tik nuo operavimo aprio-riniais elementais (apriorin mis formomis ir kategorijomis). Taigi, tai-kant tai, pavyzdžiui, paties Kanto veikalui „Kritik der reinen Vernunft“ reikt sakyti, kad kuomet j skaitome, tai iš to veikalo gauname tik pa-dilginim savo poj i galios reaguoti, ir tokiu b du atsiranda iš pradži

mumyse tik chaotinga jutim medžiaga, kuri paskui su pagalba savo juslin s srities apriorini form (erdv s ir laiko) ir apriorini proto galvojimo d sni arba kategorij sugrupuojame, sutvarkome mokslinio pažinimo objektus. Tokiu b du išeina, kad kiekvienas Kanto veikal skaitytijas, Kanto paži r besilaikydamas, turi teis s save pat laikyti vis tuose veikaluose išreikšt min i autorium.

Panašiai yra keist paradoks ir pozityvizme: jis skelbia, kad tik apie poj iams prieinamus fenomenus galime k nors tikra sužinoti, o tuo tarpu pati pozityvizmo sistema, kaip min i sistema, juk poj i patyrimui yra neprieinamas dalykas. Taigi, pats pozityvizmo sistemos skelbimas formoje sutinkan i su tiesa nusistatym yra vidujiniame prieštaravime paties pozityvizmo pagrindinei paži rai.

Taip pat ir radikalusis evoliucionizmas, skelbi s, kad nes joki pastovi , objektyvi ties , kiek jis pretenduoja b ti sutinkanti su tiesa sistema, prieštarauja pa iai svarbiausiai savo sistemos pozicijai.

2. Vertinga filosofin sistema turi sugeb ti visas mokslo, kult ros, gyvenimo sritis suvesti neturini prieštaram sintez , kuri reikšt ne tik formali , bet ir reali moksl vienyb . Tam reikalingi realyb je turintieji pagrind visuotiniai požiriai. Toki požiri negali duoti atskiras tik realyb s sritis svarstantieji special s mokslai; special moksl požiriai yra persiauri; jie negal t viso ko apimti ir netur t reikiamo šiam tikslui pagrindo ir objektyvumo. Tokius visuotinius objektyvius, realius požirius gali tur ti tik filosofijos mokslas (pirmoje eil je ontologija), kuris ži ri tai, kas yra bendra visiems realiems daiktams. Antai, iš taško esyb s, vykimo, esyb s ir vykimo d sni galima visa, kas buvo, kas yra ir kas bus, bendriausiais atžvilgiais apimti ir paskui j šviesoje susirasti mažiau bendr , bet taip pat objektyvi , reali požiri , reikaling sudaryti moksl , kult ros, gyvenimo sintezei.

vairi special moksl rezultat sintez s sudarymas yra naudingas ir reikalingas dalykas, nes tik tokioje sintez je geriau paaišk ja atskir moksl vert ir pilniau pasireiškia j prasm . Juk, antai, tos pa ios gyvos esyb s fizines ypatybes svarsto fizika, chemines — chemija, anatomines — anatomija, fiziologines — fiziologija ir t. t.; kadangi toji esyb n ra savyje suskaldyta, tai naudinga ir reikia vis t moksl duomenis apimti pagal vien , visk apimant platesn požiri . Panašiai yra su visais tais mokslais, kurie svarstymo objektais turi tam tikras specialines dalyk r šis, atskiras realyb s sritis. Juk n ra visai izoliuot , visai neturini joki su kitais santyki dalyk ; viena realyb s sritis tokiais ir kitokiais santykiais jungiasi su kitomis. Realyb je yra ir tai, kas bendra, visuotina, ir tai, kas kokiai realyb s sri iai, r šiai ypatinga, ir tai, kas individualu. Teisingai sakoma, kad atskiri special s mokslai savo rezulta-

tais — tai kaip raid s žodyje ar atskiri žodžiai sakinyje, kurie tik filosofijos nustatytame s ryšyje pasireiškia pilnoje savo prasmje.

sid m tina taip pat, kad tik reali universali poži ri šviesoje galima suprasti s ryš tarp nemokslinio ir mokslinio pažinimo, suprasti per jį iš nemokslinio, vadinamo sveiko normali žmoni proto pozicij atskir specialiai moksl ir sistemini filosofini nusistatym srit .

Tenka atsiminti, kad filosofija yra ne tik moksl sistemoje prigimtoje tvarkoje vadovaujanti dalis, bet ji turi ir su nemokslinio, vadinamo paprasto, sveiko proto pozicijomis tiesiogin betarpišk kontakt .

Antai, einant Aristotelio mokslo pagrind supratimu, mokslinio pažinimo išėjties tašku yra nemokslinio, vadinamo normalaus, sveiko proto patyrimai, žinios, nuomon s. Kiekvieno atskiro mokslinio tyrin jimo tikslas yra pagilinti, patikrinti, sisteminti tuos patyrimus, tas žinias ir nuomones. Joks mokslinis tyrin jimas juk nesukuria sau iš nieko tyrin jam fakt , svarstymo taisykli ir metodo element , bet pasiima visa tai, saviškai paskui apdirbdamas ir kombinuodamas, iš paprasto normalaus sveiko proto pažinimo srities. O pagrindinis mokslas, filosofija, tyrin ja tai, kas yra bendra visiems faktams ir vis pažinim objektams, sutinkamiems taip atskir moksl ir moksl dali platuose, taip ir visur ten, kas paž stama ir paprasto, nemokslinio normalaus sveiko proto pažinimo b du. Tokiu b du Aristotelio filosofija yra lygiai artima savo pagrindiniais duomenimis ir paprastam sveiko proto pažinimui, ir moksliniams tyrin jimams. Laikantis ia Aristotelio, b t klaidinga vaizduotis sau moksl sistem , kaip kokius namus, kuri tik apa ia, atskir eksperimentini ir observacijos moksl reprezentuojama, tur t betarpišk santyki su konkre ia realybe, o stogas išreikšt pagrindinius filosofijos tyrin jimus ir b t atsir m s tik atskir moksl specialius rezultatus. Einant Aristotelio sistemos mintimi, ne viskas juk, kas yra, turi b tinai pirma tapti atskir nefilosofini moksl dalyku, kad tik paskui gal t patekti filosofijos srit . Atskiri mokslai juk visos realyb s savo svarstymais neišreiškia, neapima, ne visas realyb s ypatybes ir ne visus jos atžvilgius kreipia d mes .

D l to daug kas gali ir turi išsyk tapti filosofijos objektu, neb damas pirma joki kit mokslini tyrin jim liestas. Viskas, antai, kas yra, buvo, bus ir gali b ti, savo bendromis su visu kuo ypatybm is, kaip antai: b ties, esyb s, tiesos ir vert s, — priklauso filosofijos svarstym sri iai.

Iš ia lengva suprasti, d l ko Aristotelio pagrindinius filosofijos kadrus gali tilpti ir visi ši laik mokslo išradimai, nes tie kadrai nebuvo Aristotelio statomi priklausomai nuo specialini mokslini teorij ir hipotezi , nuo pasiekt jo laikais atskir moksl tyrin jim rezultat . Kintant specialiai moksl teorijoms ir did jant j tyrin jim rezultatams,

n ra tad pagrindo manyti, kad d l to turi gri ti ir tie Aristotelio pagrindiniai filosofijos kadrai.

Teisingai d l to Williamas James vadina Aristotelio filosofij gavusia universitetin išlavinim nemokslinio sveiko proto seserimi. Žinoma, ji nemažiau artima yra ir atskiriems specialiems mokslams.

3. Atsimenant, kad filosofijos sistemas vertinant, pirmoje eil je reikia ži r ti, koks j santykis su realiais faktais ir su kritiško proto reikalavimais, antra vertus, žinant filosofijos vaidmen moksl sintez je ir s ryš su nemokslinio sveiko proto patyrimu ir pažinimu, nesunku suprasti, kad filosofija savo pagrindin je dalyje gali ir turi tur ti visuotin pripažinim .

D l to vengtinus daug kur naujaisiais laikais sigal j s klaidingo originalumo vaikymosi paprotys visk , b tent, savaip prad ti, nepaisyti praeities pasiekim , kiekvienam išeiti iš saviškai nusistatyto naujo centrinio principo ir varyti filosofin darb kitose negu iki tol pagrindin se linijose. Tokiu b du gyvandinama tik diskredituojanti filosofij anarchija, nutolstama nuo tikr j filosofijos tiksl ir uždavini , pametami keliai, vedantieji teising svarbi j problem išsprendim , ir sipainiojama bergždžius, nesiliaujamus gin us.

Rimtai ži rint filosofijos dalykus, reikia kritiškai vertinti praeities filosofin darb , daugiau d mesio kreipti srov , kurioje daugiausia r - pintasi ir r pinamasi vertingo iš praeities filosofinio palikimo išsaugojimu ir panaudojimu, kurioje daugiausia d mesio kreipiama sveiko proto pažinim ir normalaus gyvenimo reikalavimus. Tokiu b du, einant Aristotelio pasakymo prasme, bus sijungiama ne tam tikr , užgaidomis, neišaiškinamais savotiškumais ir vairiais konjunkt riniais atsitiktinumais parent kokio vieno, kito ar tre io atskiro filosofo darb , bet didžiojo, didžiausio už visus filosofo, — b tent, nuosekliai ir realiai filosofuojan ios žmonijos darb .

Tuo keliu jo Aristotelis; juo jo Tomas Akvinietis; juo stengiasi eiti j pagrind besilaikantieji ši laik filosofai.

4. Su tiesa sutinkanti filosofija gali b ti pažinta iš to, kad joje yra susiderinimas kilnaus etiško k rybinio idealizmo su paj gian ia patyrim vertinti metafizika.

Nesunku juk suprasti klaidingumas tokios filosofin s sistemos, kuri veda prie tikr dorini nes moni . Antai, jeigu kokioje filosofin je sistemoje objektyviai tiesai vietos n ra, tai išeina, kad, pagal j , ir dorini ties sužinoti tikrai negalima, o tai reiškia, kad joje negalima pažinti tai, kas reikalinga protingam gyvenimo tvarkymui; gi iš ia savaime eina išvada, kad ir prieš neproting gyvenimo tvarkym nieko ia tikra negalima pasakyti. O tuo tarpu filosofijos klausimai tam tikslui keliami ir svarstomi, kad žmogaus gyvenim b t nešta daugiau proto šviesos, o

ne tam, kad toji šviesa būtų visai užgesinta. Be to, kiekvienas filosofinis tyrinėjimas privalo turėti būtinas dorines ypatybes. Juk teisingai kai kurie filosofai nurodo filosofijos tyrinėjimo darbe šias užlaikytinas sąžiningumo sąlygas: nepasiduoti naujumi ieškojimo manijai, negarbinti be atodairos to, kas buvo seniau, nesiskubinti su naujais teigimais, būti kantriam abejojimuose, nesilaikyti užsispyrus nepamatuotos savo pažiūros, griežtai išsižadėti pasirodžiusi tikrai klaidingą savo nuomonę. Teisingai pastebi VI. Solovjovas, kad atsisakyti filosofijoje sąžiningumo, tai reiškia atsisakyti iš tiesų interesų, kitaip sakant, tai reiškia atsisakyti nuo paties filosofijos. Todėl tokia filosofinė sistema, kurioje doros dalykai (taigi, ir filosofijos darbe užlaikytino sąžiningumo reikalavimai) neturi tvirto pagrindo, tuo paties aiškiai pasirodys esanti klaidinga, kaip priešinga tokiai filosofinio svarstymo sąlygai, be kurios pažiūros joks filosofinis tyrinėjimas negali būti laikomas šioje vertas.

Yra, tiesa, filosofai, kurie savo filosofijoje priima be kritiško patikrinimo dorinį pareigos reikalingumą. Tai liudija jų jausmų kilnumas, tikėja, kartu ir jų galvojimo filosofijoje paviršutiniškumas. Nesilaikant, mat, kritiško proto reikalavimų doros klausimų srityje, nėra juk tuomet kas atsakyti tik klausimų srityje skeptikams, nėra kuo atremti vairių amoralistų priekaištus, nėra kaip protingai orientuotis dorini pažiūrų vairoje ir net paties pagrindiniais klausimais vien kitoms dorini sistemų priešingume.

Etika yra praktinė filosofijos disciplina. Praktinės disciplinos reikmės teoretinėmis, yra šitiek praktiniams uždaviniams pritaikymas. Iš tikro, etikos nusistatymai daug priklauso nuo to, kaip, antai, suprantama žmogaus prigimtis, žmogaus santykis su Dievu, pasaulyje tikslingumo pasireiškimas, žmogaus laisva valia.

Tokia teoretinė filosofija, kuri neduoda tikros praktiniam gyvenimui tvarkyti šviesos, tuo paties faktų jau liudija apie savo klaidingumą. Juk kai žmogus nežino protingo gyvenimo tikslo, tai jam tada visas gyvenimas, visi gyvenimo reikės ir visi gyvenimo darbai negali turėti protingos prasmės; tada ir užsiėmusi filosofija tokio gyvenimo supratimo kontekste negali būti laikomas protingu darbu. Kai nėra apskritai jokio protingais pagrindais nustatyto gėrybių vertinimo, tai ir intelektualinis gėrybių tarp kitų gėrybių ir reikalavimų negali būti išimtis. Kitaip sakant, tokia teorinė filosofija, kuri gyvenimui jokios tikros protingos prasmės nenurodo, negali pretenduoti, kad ir jų paties rimtai žiūrima. Kai iš tiesų visas gyvenimas neturi protingumo charakterio, tai ir filosofija, kaip to gyvenimo dalies išdava, irgi negali būti laikoma protinga.

5. Su tiesa sutinkančioje filosofijos sistemoje turi rasti realią atramą racionaliam visuomeniniam ir valstybiniam susitvarkymui ir kėrybiniam

tose srityse darbu tikri id jiniai pagrindai ir pažangos r pes iams objektyv s motyvai.

Kaip gyvenimo faktai rodo, ia neretai pagrindiniuose nusistatymuose yra keist prieštaraivim .

Antai, garbinama laisv , skelbiama kova d l laisvo galvojimo teisi , o tuo tarpu t pa i žmoni , laisv ir laisv m stym begarbinan i , labai dažnai tuo pa iu laiku laikomasi determinizmo, nepripaž stama žmogui laisvos valios; nepripaž stant gi žmogui valios laisv s, ne manoma juk nusistatyti tikros paži ros tikros laisv s esmines ypatybes ir jos ugdymui reikalingas s lygas. Dažnai kalbantieji apie didesn lygyb visuomen je nepripaž sta dvasin s sielos žmoguje; o vien k no atžvilgiu sunku rimtai stoti už lygyb , kada ir žmoni gis, ir fizin s paj gos, ir darbo išdavos lygyb s nerodo; kreipiant d mes vien materialin srit , n teisi lygybei negalima surasti tvirto pagrindo.

Su entuziazmu daugelio kalbama apie visuomen s kult ros pažang ir jos reikalus, o tuo tarpu t pa i kalb toj skelbiama, kad apie žmogaus gyvenimo tiksl ir prasm , taigi, tuo pa iu ir apie kult rinimo tiksl ir prasm nieko tikra negalima sužinoti, na, o šito dalyko nežinant, n ra pagrindo kalb ti apie kult ros pažang , nes nežinia, kaip ir kuri pus reikia žengti.

Piktinamasi dažnai d sniu „j ga teis s pagrindas“, o tuo tarpu laikomasi tokios pasaul ži ros, kurioje nepripaž stama dvasini j g ir kurioje tik materialini j g autoritetas turi vietas.

Sutinkama dažnai pasiaukoti t vyn s, visuomen s gerovei, o tuo tarpu netikima sielos nemirtingum , pomirtin gyvenim , ir visa galima laim , manoma, esanti tik žem je. Giriama t vyn s meil s doryb , o tuo tarpu dažnai nepripaž stama dorinei pareigai jokio tvirto protingo pagrindo. Dejuojama d l atsakingumo supratimo sumaž jimo ir drauge stengiamasi išplatinti paži r , kad žmoguje n ra valios laisv s. Norima, kad visuomen je padid t s žiningumas ir drauge platinama pasaul ži - ra, kurioje s žin s autoritetui n ra jokio tikro objektyvaus pagrindo.

Keliamas reikalas susir pinti žemesni j sluoksni j gerove, o tuo tarpu dažnai nepripaž stama esminio skirtumo tarp žmogaus ir tarp gyvulio, ir tokiu b du neturima pagrindo esminiam elgimosi skirtumui su žmo - n mis ir su gyvuliais. Juk jeigu pagaliau visa susiveda materij ir jos ypatybes, tai visai tuomet nat ralu, kad stipresnis pavergia silpnesn , kad didesn fizin j ga nusveria mažesn . Trokštama teisingesni , širdingesni santyki tarp žmoni ir drauge kovo jama prieš dvasios kult r ir jos pagrindus, ir tokiu b du remiamas žmogaus sugyvul jimas ir sužv r - jimas.

6. Su tiesa sutinkan ios ir objektyvumo bei realumo paisan ios filosofijos vienu iš žymiausi uždaviniai yra duoti galimum kritiškai orien-

tuotis svarbiuose pasaul ži ros klausimuose. Klaidinga yra, tiesa, identifikuoti filosofij su pasaul ži ra, nes pasaul ži r eina religin s paži ros, kurios n ra vien prigimtin s srities, taip pat vairi moksl žinios ir net racionaliai ne manomi pagr sti nusistatymai ir nuomon s. Bet pasaul ži ros pagrinduose kritiškai visašališkai orientuotis šiaip ar taip nemanoma be filosofijos pagalbos.

Daug kliudoma filosofinio darbo rimumui, kai tuo filosofiniu darbu užsiimantieji d l koki atsitiktini priežas i nesir pina savo pasaul ži ros pagrindus kritiškai ži r ti. Tada filosofijos darbas nustoja tikro reikšmingumo ir atsakingumo. Tada filosofija ima atrodyti, kaip kokia nesvarbi pramoga, tartum kokia gyvenimui pa vairinti poezija, kokia Begriffsdichtung. Filosofijos istorijos faktai liudija, kad šitokia nuotaika sudaro ger dirv tarpti visokioms filosofin ms ekstravagancijoms, nes ia savo asmenyb s centre šitaip filosofuoj s žmogus nesijau ia atsakingas už savo filosofinius nusistatymus.

Naujaisiais amžiais, antai, subjektyvizmui filosofijoje sigal ti daug prisid jo protestantizmo k r j išplatintos paži ros apie visai sugadint d l pirm j t v nuod m s žmogaus prigimt dvasios reikal sirtyje ir apie tai, kad žmogus savo prigimto proto j gomis nieko tikro negali sužinoti nei apie Diev , nei apie dvasi ir nemirting siel , nei apie gyvenimo tiksl . Tokiu b du kritišką t centrini pasaul ži ros punkt pagrindimas besilaikantiems t protestantizmo dogm pasidar nebe manomas; negalint gi kritiškai filosofiskai t svarbi klausim spr sti, lengvai tada sutinkama filosofijoje tenkintis ir neturin iomis tvirto pagrindo subjektyviomis paži romis. Šitokia nuotaika iš dalies galima išaiškinti, kod l taip, palyginti, ramiai sigyveno pagrindiniuose filosofijos klausimuose subjektyvizmas protestant šalyse. Kuomet tose šalyse daugelio filosof protuose protestantizmo dogmos religin s dekompozicijos eigoje užleido viet indiferentizmui tik jimo dalykuose, ir net ateizmui, tai ir tas indiferentizmas, ir tas ateizmas buvo bandomas remti ne tiek kritiškais filosofiniais svarstymais, kiek savotiškais aprioriniais nusiteikimais.

Šitoks filosofiniais klausimais nusiteikimas ir nusistatymas dar takos ir katalikišk krašt filosofams. Juo labiau, kad religijos atžvilgiu irracionaliam filosofiniam dogmatizmui sigal ti ia gal jo duoti progos takingos Dekarto gnoseologijos metodas. Kaip žinoma, Dekartas, nor damas radikaliu abejojimu išbandyti pažinimo vert , iš to bandymo kompetencijos iš m religijos ir doros srities paži ras; tokiu b du jo takoje esantiems lengvai gal jo susidaryti nuomon , kad tose srityse, tai yra centriniuose pasaul ži ros klausimuose, n ra reikalo griežto kritiško metodo laikytis. Iš kitos pus s, kai Dekartas ir jo pasek jai gijo dideli kritiškumo pionieri vard , tai daug kas iš j prieš , netur dami toki kritiškumo pretenzij ir matydami, kad centriniais pasaul ži ros klausimais

mais ir anie kriticistai ia nuo kritišškumo atsisako, dar daugiau tenkinosi ia irracionaliniais motyvais.

Toks tat filosofo sieloje centrin s pasaul ži ros nuo filosofijos atskyrimas negali išeiti ger nei jo pasaul ži rai, nei jo filosofijai; centrin pasaul ži ra jo sieloje neturi tada s moningo protingo pagrindo, o filosofija jam atrodo kaip tartum kokios žaidžian ios vaizduot s padaras, o ne kritišsko proto realius faktus atremtas nusistatymas. Kai šitaip filosofija atskiriama nuo centrin s pasaul ži ros, tai tada lengva širdimi sutinkama filosofijoj laikytis subjektyvizmo, reliatyvizmo, gnoseologinio idealizmo, pragmatizmo ir net skepticizmo. Šitoks dvejop ties (vienaip nusistatoma nepriklausomoje nuo filosofijos centrin je pasaul ži roje, o kitaip filosofijoje) laikymasis išaiškina mums didel dal pakrikimo moderni j laik filosofijoj, jos nusistatymuose vidujini prieštaravim gaušingum ir centriniais klausimais pastang nevaisingum ,

Antai, imkime materialistin s filosofijos šalininkus. Jie kalba apie materializmo ties . Tuo tarpu, pripaž stant tik materialius procesus, negalima juk, nuoseklumo laikantis, pripažinti skirtingos nuo poj i proto galios; o vis pažinim suvedant prie jutim ir jutim susigrupavim , n ra galima protingai kalb ti apie koki nors pastovi ties , nes jutimai nurodo tik tai, k aš juntū, bet nenurodo jokio tvirto pagrindo, kad taip visada bus, kad taip su dalyku yra nepriklausomai nuo jutimo vyksmo. Jei gu mes netur tume proto, savo esme skirtingo nuo jutim galios, tai tada ir materijos, egzistuojan ios nepriklausomai nuo jutimo vyksmo, neb t galima pažinti. Ir paties materializmo, kaip min i sistemos, vien jutim galiomis negalima susidaryti; juk ir tos pa ios sistemos jutimais negalima n patirti. Mat, sistemos pozicij prasmei suprasti ir vertinti reikia tur ti dvasin pažinimo gali . Tokiu b du prieiname prie keistos išvados: materializmo sistemos, kuri neigia dvasin s galios buvim mumyse, negalima b t nei susidaryti, nei suprasti, jei mes netur tume iš tikro dvasin s pažinimo galios.

Yra filosof skelbian i , kad apie Dievo buvim nieko tikra sužinoti negalima. Bet su tais j skelbimais sunku rimtai skaitytis, kai matai, kad, einant j filosofijos pagrindin mis paži romis, tekt sakyti, jog negalima taip pat nieko tikra sužinoti apie tai, ar kiti žmon s tikrai egzistuoja ir ar pats tokios filosofijos skelb jas tikrai egzistuoja, kaip savo esm je pastovi esyb , galinti tur ti pretenzijas kokius nors filosofinius klausimus spr sti.

Panaši nes moni yra ir gnoseologinio idealizmo paži rose. Pagal t idealizm tiesioginio pažinimo objektu gali b ti tik id ja, o ne daiktas su pagalba id jos. Bet jei taip, tai id ja, nereiškianti nieko nuo sav s skirtingo, faktišškai nieko nereikšt , netur t visai prasm s, vadinasi, neb t id ja. Tokiu b du ia prieiname keist išvad , b tent, kad tame

idealizme, kuris, kaip atrodo iš paviršiaus žiūrint, kuo labiausiai vertina idėjas, iš tikrųjų idėjos negali turėti jokios reikšmės ir prasmės, kitaip sakant, nėra joms vietos.

Subjektyvizmo šalininkai paprastai nesismonina, kad subjektyvizme nėra vietos tikram žmogaus subjektui. Jis pažinimui tikrai prieinamas laikomi tik patys šios fenomenai, o ne objektas, kaip pastovi substancija, kaip žmogiškas esminės ypatybės turinti esybė. Subjektyvizmas, kuriam jokia objektyvi, taigi, tikra tiesa nėra prieinama, negali nieko tikrai pasakyti apie jokio dalyko padėtį, net ir apie subjektyvią dalyko padėtį, nes ir čia reikia objektyvaus nušvietimo.

Pozityvizme nieko tikrai pozityviai nežinoma svarbiaisiais pasaulio žiūros klausimais, ir iš viso jie objektyviai, taigi, tikrai tiesai vietos nėra.

Galima būtų ilgai taisyti panašius, prieštaravimus ir keistais paradokšais pasižyminti, vairių filosofinių izmų pavyzdžius rašyti, bet pakaks ir paminėti.

7. Su tiesa sutinkanti, objektyvumo ir realumo kritiškai paisanti filosofijos srovė turi būti laisva nuo stagnacijos, nuo ekskliuzyvizmo, siaurumo ir tik savyje užsidarymo. Joje turi būti galimumo pagerbti ir kitose filosofinėse sistemose esančias didesnes ir mažesnes tiesos dalis; joje turi būti stengiamasi net ir klaidas, net nepagrįstus teigimus, neigimus ir abejojimus sunaudoti kaip progas giliau, aiškiau ir visašališkiau atitinkamiems klausimams nušviesti ir rasti pintis, visa sunaudoti kaip akstiną ir medžiagą filosofijos pažangai.

vairias filosofines teorijas ir pažiūras, kad ir nesuderinamas su objektyvios tiesos reikalavimais, galima betgi žiūrėti kaip paklausimus ir kaip didesnio aiškumo ir visašališkesnio pagrindimo reikalavimus, nukreiptus stovintiems ant tikrą pagrindą filosofijos sistemos atstovams. Šituo atžvilgiu gali būti naudos filosofijos darbo pagilinimui ir filosofijos pažangai, net ir iš susipažinimo su skepticizmu, subjektyvizmo, gnoseologinio idealizmo, pozityvizmo, sensualizmo, agnosticizmo ir su kitais daugiau ar mažiau klaidingais filosofijos srityje pasireiškusiems nusistatymams ir nuomonėms.

8. Su tiesa sutinkančioje filosofijos srovėje turi būti sprendžiami visi svarbieji filosofiniai uždaviniai ir turi joje sieti visi filosofiniai klausimų grupės.

Pravartu pagrindines filosofijos sistemos klausimų grupes bent trumpai ištaisyti nurodyti.

a) Bendrosios logikos ir metodologijos klausimai. Kritiškas nustatymas prie tiesos vedančio galvojimo dėsnių ir metodų. Tarp kitko, ypač svarbu čia kritiškas aptarimas, kas yra mokslas ir kokios jo yra ribos, kad būtų galima išvengti vienu atžvilgiu jo ribų klaidingo siaurimo ir kitu atžvilgiu neteisingo jo praplėtimo.

b) Gnoseologijos klausimai, pirmu iausia pagrindiniai pažinimo vertės tiesos atžvilgiu patikrinimo klausimai. Pažinimo šaltini bendroji kritika. Pažinimo rib klausimas.

c) Ontologijos klausimai. Apie pa ios esyb s ir paties vykimo realias ypatybes ir realius d snius ir bendriausiu atžvilgiu priežastis.

d) Gamtos filosofijos klausimai. Klausimai apie materialini daikt esm , esmines ypatybes, veikimo j gas; apie t daikt tiksl ir kilm .

e) Psichologijos klausimai. Apie gyv matomojo pasaulio b tybi gyvyb s principo prigimt , galias, santykius su k nu.

f) Racionalin teologija arba teodic ja. Apie Dievo buvim ir prigimt .

g) Etika: Apie žmogaus gyvenimo tiksl ir proting jo individualin ir socialin tvarkym .

h) Meno filosofija.

i) Kult ros filosofija.

k) Religijos filosofija.

l) Suvedimas vis pažinimo rezultat sintez pasaul vaizdžio ir pasaul ži ros reikalui. Tai gali vykti tik su ia min t filosofini disciplin pagalba.

9. Šitas aštuoniuose punktuose sumin tas ypatybes, kaip jau ia buvo vienur kitur nurodyta, turi toji filosofin srov , kuriai atstovauja Aristotelio bei Tomo Akvinie io filosofijos pagrind prisilaikantieji. Tiesa, prieš t srov yra dar vis ir dabar kai kuriose aplinkose sigal jusi prietar ir reiškiamas kai kuri priekaišt , bet, tik šiek tiek juos sigilinus, tuojau paaišk ja j nepagr stumas. Su žymesniais, dažniau sutinkamais priekaištais pravartu ir ši ia bent kiek, kad ir trumpai, susipažinti ir juos išsiaiškinti.

III

1. Daugelio bandoma rodin ti, kad b t , girdi, atžagareiviškumas daugiau vertinti koki senov s ar vidurini amži filosofijos sistem , nes juk pastaraisiais šimtmeiais mokslas es s padar s milžinišk pažang , su kuria nesiskaityti negalima.

tai reikia atsakyti, pirmiausia, kad toji pažanga yra padaryta pirmoje eil je ne filosofijoj, bet kituose moksluose. Filosofija, ypa iai savo pagrindin je dalyje, iš esm s nepriklauso nuo atskir moksl pažangos; ji gali tinkamai nusistatyti ia pa ias pagrindines paži ras ir be atskir moksl pagalbos; mat, atskiri mokslai neužsiima tyrin jimu t realyb s savybi , kurias svarsto pagrindin filosofija; na, o jeigu neužsiima, tai nei atskir moksl progresas, nei j regresas negali ia tur ti esmin s takos filosofijos pad iai.

-Žinoma, randant pagrindo apskritai labiau vertinti Aristotelio ir Tomo Akvinieio filosofij, negu, antai, Kanto ir pozityvist, tai dar nereiškia, kad nereikia jau atsiminti po XIII šimtmeio buvusi ir dabar esančių naujų filosofijos sistem. Gali visados atsirasti reikalas šitą papildyti, šitą paaiškinti, šitą patobulinti ir paioje pagrindinėje filosofijos dalyje; tai galima daugiau ar mažiau rasti akstinio ir pagalbos, susipažįstant ir su kitomis sistemomis.

O toje antraeilėje filosofijos dalyje, kurioje suvedami sintez atskiruose moksluose pasiektieji rezultatai, dažnai turėbūti daroma revizija ir taisymas, būtent, kai tik pasiekiamas žymesnis naujas rezultatas atskiruose moksluose. Laikantis tad Aristotelio ir Tomo Akvinieio filosofijos pagrind, — jeigu tik jis laikomasi kritiškai šios moninanti vert, — galima nurodyti pakankamai galimybes filosofijos pažangai.

2. Kitas dažnai sutinkamas priekaištas, daromas Tomo Akvinieio filosofijos pagrind besilaikantiems, yra tas: es, Tomo Akvinieio filosofija neturinti reikalingo nepriklausomumo charakterio, es, ji remiantis Apreiškimu, Bažnyčios autoritetu, teologijos nustatomais principais.

Bet šitokia pažiūra, deja, liudija nesusipažinimą su Tomo Akvinieio mokslu pačiuose charakteringiausiųose dalykuose.

Juk vienas iš svarbiausių Tomo Akvinieio pagrindinių problematikos punktų yra kaip tik aiškiai nurodyti skirtum tarp filosofijos ir teologijos ir patikrinti filosofijai reikalingo nepriklausomumo. Pagal Tomo Akvinieio mokslą, filosofijoje rodyta tiesa galima laikyti tik tai, kas yra prieinama prigimtoms žmogaus pažinimo galioms ir kas yra kritiškai rodyta. Tomas Akvinietis labai ryškiai buvo iškilęs nepriklausomos filosofijos šūkį, stodamas griežtą opoziciją prieš to laiko augustinistus, kurie su baime žiūrėjo Tomo Akvinieio pastangas.

sigiliną filosofijai reikalingo nepriklausomumo prigimtį, turime pripažinti, kad Tomo Akvinieio filosofija greičiau užsipelno nepriklausomos vardo, negu kokia kita, kad ir nauji laikai sistema.

Nepriklausoma juk galima teisėtai laikyti tik tokią filosofiją, kurios pažiūros galutinai yra paremtos realiais faktais ir kritiško proto reikalavimais, nes tik šitoks nepriklausomumas proto srityje gali būti rimtai vertinamas. Taigi, tos filosofinės srovės, kurios, pavyzdžiui, gnoseologini, ontologini, etini klausimų objektyviai išspręsti nepajėgia, objektyvios tiesos iš surasti ne stengia, priverstos yra vadovautis vairiais subjektyviais, irracionaliais, taigi, nekritiškais nusistatymais; o esant tokiam priklausomumui nuo svetimo kritiškam protui instancijai, negali gi tokios filosofinės sistemos turėti teisėtą pretenziją tikrai prasme vartojamą kritiškos nepriklausomos filosofijos vardą.

Tuo tarpu Tomo Akvinieio filosofijai galima ir reikia laikyti tikrai prasme nepriklausoma. Einant jo filosofiniu metodu, visokiems tik sub-

jektyviais motyvais paremtiems sprendimams, nusistatymams negali b ti vietos kritiško objektyvumo besilaikan ioje filosofijoje. Tomo Akvinie io realiai skiriamas protas nuo kit sielos gali , kaip antai, nuo valios ir jausm ; ia n ra tad jokio pagrindo proto srityje vadovautis jausm bei valios nusiteikimais.

Tiesa, Tomas Akvinietis suveda darni sintez filosofij su Apreiškimu, su antgamtime krikš ioniška religija, bet jis t suvedim daro neužmiršdamas skirtumo, kuris yra tarp prigimtam protui prieinam ties ir antgamtinio Apreiškimo nurodym .

3. Daug kas iš menkai tesusipažinusi su filosofijos istorija vadina tomistin filosofij dogmatiška arba nekritiška.

Ir ia kalti sigal jusieji prietarai.

Daug, mat, kas laikosi Ficht s gyvendintos paži ros, kad kiekviena filosofin sistema, kuri pirmaisiais pažinimo objektais laiko išorin s realyb s faktus, o ne subjekto pergyvenimus, reikia laikyti dogmatiška, tai yra nekritiška. Tuo tarpu toji Ficht s paži ra negalima priimti be kritikos, nes n ra gi ji negin ytina, n ra savaim aiški. Juk, antai, Aristotelio ir Tomo Akvinie io šalininkai priešingo nusistatymo laikosi ir stengiasi t savo nusistatym kritiškai pagr sti. Tai, kas stengiamasi kritiškai pagristi, negalima vadinti dogmatiškai priimamu, priimamu be kritiško sismoninimo. Ficht s subjektyvizmas, — tai iš tikro nekritiška, dogmatiška pozicija, nes jis be objektyvaus pagrindo, tik laisvu apsisprendimu, yra savavališkai nusistat s savo filosofijos pradedamuosius punktus.

Kiti nenori pripažinti tomistinei filosofijai kritiškumo d l to, kad joje aštriai, tragingai nestatomi gnoseologijos klausimai, kad n ra jais ypatingo susir pinimo.

Bet tame n ra nieko nuostabaus. Tomo Akvinie io filosofijos pagrind prisilaikantiems yra pavyk surasti pagrinde tinkam išsprendim svarbi j gnoseologijos klausim ; d l to ir n ra ia tokio, kaip Dekarto ar Kanto šalinink , aštraus tragingo t klausim statymo ir n ra jais liguisto susir pinimo.

Šiaip Tomo Akvinie io pasek j , iš esm s dalyk paži r jus atrodo, stengiama kritiškiau svarstyti pažinimo vert s klausimus, negu Dekarto ar Kanto. Tomistin je filosofijoje, antai, stengiamasi nustatyti esmines pažinimo ypatybes, b tent, kad kiekvienas pažinimas turi santyk ne tik su objektu, bet ir su objektu, ir kad pažinimui n kiek n ra artimesnis subjektas už objekt . Atvirkš iai, pažinimo tikslas, esmin jo prasm yra pažinti objekt ; taigi, n ra visai pagrindo subjektin realyb laikyti pa iam pažinimui artimesne už objektin , kaip tai buvo man gnoseologinio racionalizmo, empirizmo ir kantizmo atstovai ir pasek jai.

Tomistin s filosofijos atstov kritiškiau mokama apsieiti su skeptik argumentais, negu Dekarto ar Kanto. Tomistin je filosofijoje kritiškai

sis moninama abejojimo prasm, jo santykis su tiesos pažinimu. ia nebijoma kad ir visuotinio abejojimo ugnimi išbandyti pažinimo vert. ia n ra reikalo filosofijos pagrind d ti to, kas b t kritiškai nepatikrinta.

Tomas Akvinielis sprend su visu rimtumu ir laimingai išsprend visuotini s vok reikšm s problem , pro kuri taip lengvamaniškai prajo Dekartas ir kuri taip nepavyko išspr sti Kantui. Tuo tarpu toji problema filosofijoje yra viena iš pagrindini . Juk ir kalbant apie pažinimo vert tiesos atžvilgiu, pirmiausia r pi ne tas ar kitas tik pažinimo vyksmas, bet pažinimas apskritai; taigi, jau ia, kad gal tum kritiškai pat klausim susiformuluoti, reikia tur ti kritišk nusimany m apie visuotini s vok reikšm ir vert .

4. Pasitaiko neretai, jog su baime ži rima šiais laikais tomistin s srov s sigal jim d l to, kad, girdi, gali b ti iš to pavojaus moderniosioms vertyb ms, kaip antai: laisvei, humaniškumo ir progreso idealams.

Tuo tarpu gi tomistin filosofija kaip tik kritiškai paj gia rodyti, kad žmogus iš tikro turi laisv vali , ir ji moka suvokti valios laisv s prigimt ; suvokus gi jos prigimt ir esmines ypatybes, galima principiškai nustatyti valios laisv s normalaus ugdymo d snius, valios laisv s santyk su kitomis vertyb mis. Nuostabu, kad reklaminiai laisv s gerb jai paprastai laikosi toki filosofini sistem , kuriose valiai realios laisv s visai nepripaž stama, ar d l jos buvimo neišsprendžiamai abejojama, ir kuriose d l to, žinoma, n ra jokio tvirto protinio pagrindo jai vertinti.

To ar kito vertinimas turi b ti protingai daromas, taigi, turint tam kritiškai pateisinam pagrind . Toks pagrindas galimas rasti tik tokiose sistemose, kuriose paj giama kritiškai išspr sti vertinimo, tai yra g rio ir esyb s problemas, kitaip sakant, kur paj giama išspr sti centrinius metafizikos klausimus. Tik tuomet galima rasti pagrind kritiškai pozityviai nusistatyti ir integralinio humaniškumo klausimais, stengti lem tai su prasti žmogaus asmens vert s didinimo ir žmoni sugyvenimo kilninimo uždavinius ir b dus.

Rimtai apie pažang galima kalb ti tik remiantis tokia sistema, kurioje kritiškai nurodoma žmogaus gyvenimo prasm , kurioje išsprendžiam i žmogaus sielos prigimties ir paskirties klausimai, kitaip sakant, kurioje paj giama išspr sti svarbieji metafizikos klausimai. Tokios gi sistemos, kurios ši klausim spr sti ir išspr sti principiškai nepaj gia, pasirodo tokiu b du negalini os kritiškai nurodyti žmogaus gyvenimo vert , taigi, ir jo pažangos prasm bei uždavinius.

IV

Iki šiol ia kalb jau apie filosofijos naudingum ir reikalingum kiekvienai tautai, apie tikros visoms tautoms vertingos filosofijos ypatybes ir uždavinius, apie kai kuriuos priekaištus aristotelizmo ir tomizmo pagrind besilaikantiesiems, ir svars iau tuos filosofinius klausimus tokiais poži - riais, kurie tokia pat prasme reikšmingi kiekvienai tautai.

Bet pastaraisiais dešimtmeiais darosi ypatingai aktual s šie taut ir jos filosofij lie iantieji klausimai: ar negali ir neturi b ti skirting tautini ypatybi vairi taut filosofijose? ar vienos tautos filosofija, b - dama skirtingos tautin s sielos išraiška, nesiskiria iš esm s nuo kit taut filosofij ? ar n ra pagaliau dviej skirting filosofij ta prasme, kad vie - na išreiškia vadinamo paprasto sveiko proto pagrindiniais klausimais nu - sistatymus ir yra kiekvieno at jusio prot tautie io dalykas, o kita, moks - lin , tik filosof specialist ?

Nors šituos klausimus b t galima iš esm s ži r ti kaip anks iau jau svarstyt bendr j klausim specialius pritaikymus, bet kai šiais laikais jie neretai statomi filosofinio d mesio centre, tai labai pravartu juos ir sakmiai ia pasvarstyti. Juos besprendžiant, visašališkiau paaiš - k s, kaip, kuria prasme, gali ir turi b ti tautin filosofija suprantama.

1. Kaip filosofijos istorijos faktai rodo, n ra toli gražu pilno unifor - miškumo nei vairi laikotarpj , nei vairi taut filosofijose.

a) Vienur su ypatingu atsid jimu svarstomi vieni klausimai, kitur ypa - tingas d mesys kreipiamas kitus. Vienur filosofiniai svarstymai eina fragmentiškai, prie progos vairi r pes i , kitur daugiau sistemingai. Vienur filosofinis darbas eina tokio pro i ir psichin s aplinkos kontekste, kitur kitokiame. Ne visur vienoks kult ros laipsnis. Ne visur toks pat sielos gali paj gumas ir tarp sav s susiderinimas: vienur nustelbiamai veikia vaizduot , kitur savotiškai galingos, judrios arba apatiškos valios nusiteikimai; kitur vyrauja daugiau praktiniai, o dar kitur teoretiniai interesai.

Antai, senov s ind filosofinio d mesio centre stov jo klausimai apie tai, kaip išsilaisvinti iš varginan i r pes i d l kiekvieno žmogaus gy - venimui gresian i nelaimi , kuriomis laikoma yra liga, pasitaik kiek - vienam kyr s r pes iai, senatv ir mirtis. Pirmajame senov s graik fi - losofijos periode svarstoma beveik tik tai, iš ko pa iame pagrinde pasaulio daiktai susideda. Poaristotelin je filosofijoje, kai graik tauta neteko po - liti n s nepriklausomyb s, n ra jau- toki gilesni , platesnio masto svars - tym teoretin je filosofijos dalyje ir politin je bei socialin je filosofijoje, kokiais pasižym jo Platono ir Aristotelio filosofinis genijus: ir stoikams, ir epikurie iams, ir pagaliau skeptikams r p jo pirmoje eil je, kaip at - skiras žmogus gali pasiekti savo gyvenime sielos ramyb . Prieš pat Kris -

taus gimim ir pirmaisiais krikštoniškosios eros šimtmeiais filosofiniuose rėpseiuose, — kaip antai, neoplatonik ir neopitagorininkai, — vyriausia religiniai bei mistiniai motyvai.

Viduriniaisiais amžiais per eil šimtmei pirmoje vietoje buvo klausimai apie bendr ir visuotini s voki reikšm iš atžvilgio realyb ir apie santyki tarp filosofijos ir teologijos. Tryliktajame amžiuje yra visa eil filosof , kurie sukuria pla ias filosofines sistemas. Renesanso metu charakteringas yra naujumi ieškojimas ir drauge atsigr žimas vien tokias, kit kitokias žymesnes senov s graik filosofijos sroves. Septyniolik-tajame amžiuje sigali Pranc zijoje matematinio pažinimo savybes orientuotas racionalizmas, o Anglijoj nuo to amžiaus pradžios ima reikštis filosofijoj daugiau ar mažiau grynas empirizmas. Aštuonioliktojo amžiaus antrojeje pus je Kantas stengiasi savo transcendentaliniu metodu nugal ti ir racionalizmo ir empirizmo vienašališkumus; jis sudaro criticistin pažinimo teorij ir ant praktinio proto postulat paremt metafizik .

Kai vyksta tre iojo luomo, kiekvienos tautos kamieno, emancipacija, kai jo interes taka ima žymiau reikštis valstybi ir taut gyvenime, tai ir vairiose kult ros rityse, neišskiriant ir filosofijos, atsiranda ryškesni tautini rpesi ir tautinio individualumo žymi . Devynioliktojo amžiaus pradžioje sigali romantizmas Vokietijoje, socialin filosofija Pranc zijoje, mesianistin filosofija Lenkijoje, kova tarp vakarie i ir slavonofil Rusijoje, — prasideda sistemini filosofini k ryba iš turk jungo išsilaisvinusiose Balkan tautose.

Antrojeje pus je devynioliktojo amžiaus, kai didesni gabum žmones patrauk gamtos moksl specializacija, kai vyko kriz centrini pasaul ži ros klausim srityje, tai vienur, kaip antai daug kame Vokietijoj, reiš- k si iš pradži didelis palinkimas gr žti prie Pranc zijoj jau nugal to materializmo metafizini pozicij , kitur, kaip antai angl kalba reiš- kian iuose savo filosofines mintis kraštuose, sigali pragmatizmas, kitur v l, numojus kairi ja ranka metafizik , užsidaroma nevaisinguose pažinimo teorijos debatuose arba tenkinamasi tik istoriniu filosofijos istorijos dom jimusi. Tuo metu didžiojo kult ros ir mokslo glob jo Leono XIII takos d ka prasideda vairiuose kraštuose tomistinis ir aristotelinis filosofijos reikšmingas atgimimas, kurio daugelis atstov stengiasi atsi- žvelgti ir kitas filosofijos sroves, taip pat naujausius eksperimentini , vairi specialii moksl ir apskritai moderniosios kult ros laim jimus.

Po Didžiojo karo m reikštis vairiuose kraštuose didesnis susidom - jimas centriniiais filosofijos klausimais. Nauj akstin ia persiorientuoti yra dav s atgij s hegelizmas, toliau pl tojama fenomenologija, gyvenimo filosofija, egzistencialin filosofija ir pagaliau rasistinis biologizmas.

Iš ia sumin t filosofijos istorijos charakteringesni fakt matome vairum klausimus pasirenkant, juos formuluojant, sprendžiant, jiems ia

vienoki, ia kitoki viet skiriant filosofinio ir apskritai kult rinio d me-
sio plote. vairiu metu ir viariose tautose dažnai yra vairs prie t pa i
klausim psichologinis pri jimas; vienur su vienokiais j atžvilgiu prie-
kaištais bei sunkumais tenka susidurti, kitur su kitokiais. Imkime, pa-
vyzdžiui, Dievo egzistavimo klausim : vienur kliudo ia tinkamai susi-
orientuoti metafizinio pažinimo tr kumai, kitur sigal j dogmatinio anti-
klerikalizmo ir naivaus ateizmo prietarai, kitur v l savotiškas anarchinis
liberalizmas ir susij s su pozityvizmu ir skepticizmu pragmatizmas.

b) Tos ar kitos tautos filosofijoj skirtingas svarstom dalyk pasi-
rinkimas, ir d l to filosofin s k rybos vairumas, dažnai priklauso nuo
ypating tautoje atsiradusi reikal . Kai, antai, tautoje reiškiasi ekono-
min , socialin , politin kriz , tai yra akstino ypa iai užsiimti ir iš filoso-
finio poži rio ekonominiais, socialiniais ir politiniais klausimais. Kai tau-
toje atsiranda didesn religin kriz , tai filosofija imasi daugiau spr sti
centrinius pasaul ži ros klausimus. Kai tautai gresia žymesnis dorinis pa-
krikimas, tai yra reikalo gilinti ypa iai orientacij individualin s ir vi-
suomenin s etikos klausimais. Kai speciali j moksl autoritetas panau-
dojamas ne savo vietoje, ne j kompetencijos ribose, kai j vardu brauja-
masi siaurais, tik atskiroms, specialioms sritims tinkamais poži riaais spr sti
apie vis realyb ir vis gyvenim lie ian ius filosofinius klausimus, tai
tada tenka filosofijai ypa iai kovoti d l savo autonomijos ir r pintis nusta-
tyti kompetencijos ribas tarp kit moksl ir filosofijos, sakmiau nurodyti
filosofijos reikšm ir viet kult riniame gyvenime.

Filosofin je vairs taut k ryboje atsiranda vairum ir d l vairs
tak iš kit krašt , kuriuose buvo j savo mokslus to ar kito krašto fi-
losofijos atstovai arba kuri taut kalb ia daugiau moka ir daugiau
ta kalba filosofin s literat ros naudoja.

c) Kiekvienos tautos filosofijoj reikia ypa iai gilintis ne tiek kit ,
kiek savo tautos pašaukim , savo tautos psichologij . Kiekvienos tau-
tos filosofija turi atlikti uždavinius, kurie jai iš esm s tenka savo tautos
kult ros gyvenime. Tai lie ia, žinoma, pirmiausia psichologij , filosofin
pedagogik , kult ros filosofij , doros, teis s, meno ir visuomen s filo-
sofij .

Filosofija juk turi išreikšti giliausiu, pla iausiu ir aukš iausiu b du
prigimt gali sugeb jim srityje ir atskiro žmogaus, ir tautos s mon
apie savo pad t, apie savo kult ros reikalus, apie savo pareigas ir teis-
ses, apie pažangos perspektyvas.

2. Kad tautos temperamente ir charakteryje sigal jusios ypatyb s,
kult ros atžvilgiu ir kitais atžvilgiais tautos pad tis, tautos reikalai ir r -
pes iai turi nemažos reikšm s jos filosofijai, tai jau iš to, kas pasakya,
yra aišku. Bet dabar ia tenka pasvarstyti klausim , ar taut filosofij

vairumai, skirtingumai yra tos r šies, kad galima b t kalb ti apie esm s skirtumus tarp atskir taut filosofij .

a) Didžiojo karo metu Wundtas ir Bergsonas steng si rodyti, kad aukš iausias filosofijoje momentas yra tautinis, ir išvesti kin sienas tarp vairi taut filosof ¹. Kilus gin ams betgi paaišk jo, kad j argumantai tokioms pla ioms išvadoms neduoda pagrindo, kad tautiškumo pažymys n ra pats svarbiausias, sprendžiant apie tos ar kitos tautos filosofin s kulrybos vert ². Tiesa n ra juk nei vokiška, nei pranc ziška, nei angliška, nei itališka, bet visuotinio galiojimo, anttautin . Kaip tik apie pa ius didžiuosius tos ar kitos tautos filosofus kalbant, kai norima iškelti filosofijoje j nuopelnus, paprastai pabr žiama j reikšmingumas ir vertingumas visoms tautoms ir visiems laikams. Jie paprastai yra tur j daugiau ar mažiau vairi laik ir taut kult rini srovi takos taip, kad neretai tarp vairios tautyb s galvotoj yra didesn vidujin giminynt , negu tarp daugelio tos pa ios tautos galvotoj .

Kai sakoma, kad, girdi, aštuonioliktajame amžiuje Vokietijoje toks Dekartas tiek pat negalimas, kaip toks Kantas septynioliktajame amžiuje Pranc zijoje, tai tas tik parodo j reliatyv nuo laiko ir nuo vietos priklausomum , kurio niekas rimtai n neneigia, bet jokiu b du tai ne rodo j filosofijos ekskliuzyvistiškai arba esmiškai tautinio charakterio. Antai, dabar rimt filosofijos istorik nustatyta stipri senov s ir vidurini j amži vairi taut filosofijos taka Dekartui. Kanto pagrindiniai filosofijoje susiorientavimai susidar takoje Hume skepticizmo, Rousseau sentimentalizmo ir Newtono matematinio gamtamokslio; jo transcendentalinis idealizmas yra rezultatas ieškojimo nauj keli , norint išvengti Dekarto prad to dogmatinio racionalizmo ir prie skepticizmo vedan io angl empirizmo vienašališkum , bet drauge stengiantis ne vien esmin dalyk iš j sau pasilaikyti. Maine de Biran buvo takoje Leibnico, Kanto, Fichtes. Ficht s filosofijoje žymu taka Rousseau ir Plotino, o Hegelio filosofijoje daugeliu atžvilgi Aristotelio taka. Tokie žinomi XIX amž. pranc z filosofai, kaip Victor Cousin, H. Taine, T. Ribot ir Ch. Renouvier buvo didel je vokie i filosofijos takoje.

b) Kai kurie bando rodyti, kad yra iš esm s skirtingos tautin s filosofijos, remdamiesi perd tu, nominalistiniu konkretum ir individualum vertinimu. Jie sako, kad žmonija realiai neegzistuoja, kad ji yra tik nerealos abstrakcijos padarinys, kad yra tikrumoje tik žmon s tokios ar kitokios tautos, tokios ar kitokios ras s. D l to, girdi, n ra visoms tautoms, visoms ras ms joki bendr , vienoki tiesos, g rio, doros, teis s,

¹ W. Wundt, Die Nationen und ihre Philosophie, Leipzig 1915; H. Bergson, La philosophie française, Paris 1915.

² Cfr. J. Benrubi, Gibt es eine nationale Philosophie? „Internationale Monatschrift“, 1917, XI, 726—746; cfr. P. Dovydaitis, Ar esama tautin s filosofijos? „Logo“, Kaunas 1922, 27—40 psl.

grožio, norm : kas yra vadintina tiesa, dora, teis ta, gražu, tai, es , priklausio nuo to, ar tai iš tikro turi kilmę iš ypating tautos, ras s savybi , ar tai derinasi su tautos, ras s uždaviniais, ar tai prisideda prie tautos, ras s išsilaikymo ir ar tai jos gerovei koku nors atžvilgiu yra naudinga. Tais nusistatymais einant, antai, ty iojamasi iš visus žmones apiman ios artimo meil s, iš visiems pripaž stam žmogaus asmens vertybei priklausom žmogišk teisi ir pareig , iš pagrindini visas tautas ir rases lieian i teisingumo ir žmoniškumo norm . Skelbiama net, kad tarp aukšiausios ir žemiausios ras s žmoni yra didesnis skirtumas, negu tarp žemiausios ras s žmoni ir aukš iausios r šies gyvuli . D l to, es , aukš iausios ras s tauta visai teisingai gali, pagal savo numatomus reikalus, siekti visais galimais b dais, — nevengdama nei smurto, nei prievartos, — kad jos interesams tarnaut žemesn s tautos, žemesn s ras s žmon s.

Bet šitie perd to tautiškumo ir rasiškumo nominalistiniai samprotavimai remiasi klaidingais, kritikos neišlaikantiais prileidimais ir veda prie tikr nes moni .

Pirmiausia, klaidingai yra neigiama žmonijos, žmoniškumo s vokos realus pagrindas. Mat, jeigu s vokos bendrumas tur t reikšti jos turinio nerealum , tai tada tekt nerealiais laikyti ir tautiškum bei rasiškum . Juk konkre ioje realyb je n ra, antai, nei lenk , nei žyd tautos bei ras s, kaip atskirai savyje egzistuojan ios esyb s, o yra tik štai tie ir tie konkre iai egzistuojantieji lenkai ir žydai. Bet kaip visuose lenkuose ir žyduose yra j tautai ir rasei charaktering reali ypatybi , kurias galima išreikšti bendromis s vokomis, taip tas pats analogiškai pasakytina ir apie visiems žmon ms, kaip žmon ms, priklausan ias savybes. Individualios b tyb s juk šalia individuali savotiškum turi t pat ypatybi , žymi , kaip ir visos tos ras s, tos tautos, tos paderm s, tos r šies, tos kategorijos b tyb s, ir pagaliau turi visa tai, k turi tur ti kiekviena egzistuojanti b tyb , b tent, esm ir egzistavim , vienum , — t ypatyb , kad joje, kaip ir visose kitose b tyb se, dalis yra mažesn už jos visum . Protas tad turi realaus pagrindo pa ioje realyb je savo bendr ir bendriausi , visuotini s vok turiniams. Pavyzdžiui, šitas štai individualus arklys turi daug reali savybi t pa i , kaip ir visi arkliai; turi reali ypatybi toki pat, kaip ir visi gyvuliai, kaip ir visos b tyb s.

Jau ir k no, augalin s bei juslin s srities, gyvyb s pasireiškim atžvilgiu vairi taut ir rasi žmon s turi, antai, pagrindini bendr savybi , kuriomis skiriasi nuo kit šios žem s gyv n ; tos savyb s savo reikšme yra nepalyginamai didesn s, negu nuo skirting ras s ir aplinkos tak priklausantieji vairumai. Juo labiau tad dvasini gali , proto ir laisvos valios, vertyb s ir j d sniai yra aukš iau taut ir rasi skirtum . Negali juk kitoki b ti, pavyzdžiui, matematikos, mechanikos, fizikos, chemijos, astronomijos d sniai mongol tautose ir ras se, o kitoki semituose

ir arijuose. Kaip atskir moksl tiesos, taip ir giliausiai, pagrindiniausiai visus žmones ir visas esybes liečianius klausimus svarstančiosios filosofijos tiesos turi savo objektyvų galiojimą nepriklausomai nuo tautinių ir rasinių skirtumų. Siekimas tad, kad turėtų kažkokius skirtingus nuo objektyvios tiesos reikalavimus rasinius nusistatymus reikštų dalykų nesupratimą ir nuo tikros tiesos nukrypimą. Juo, mat, kurioje tautoje ir rasėje kultūros vertybės geriau suprantamos ir labiau branginamos, juo ten daugiau suprantamas ir vertinamas visų žmonių, visų tautų ir rasinių solidarumas, juo ten labiau pagerbiamos kiekvienam žmogui priklausančios tokios pat pagrindinės teisingumo ir žmoniškumo teisės ir pareigos. Juo labiau tautos ir rasės vertina didžiąsias, bendrasias vertybes, juo didesnis to vertingumas darosi tos pačios tautos ir rasės, juo labiau sugeba suprasti, kurios tautinės ir rasinės ypatybės yra geros, kurios iškrypusios, kurios taisytinės. Kaip atskiros žmogaus, taip ir atskiro tautai bei rasės savotiškumai turi būti gilesni idėjai ir aukštesnės normos šviesoje svarstomi, vertinami ir tvarkomi.

Negalima dėti pačios pasauliui ir filosofijos pagrindus nei tautiškumo nei rasiškumo ypatybių, nes tie pagrindai turi savyje viską apimti ir didesnis turi būti pastovaus galiojimo. Tuo tarpu tautinis bei rasinis momentas yra žmogui kad ir svarbus, bet tik dalinis dalykas ir ne pats aukščiausias; be to, tautos ir rasės atsiranda ir keičiasi.

Iš viso to, kas yra pasakyta, turi būti aišku, kad tautos filosofija neturi užsidaryti savo tautinėse bei rasinėse savybėse, negali ją laikyti savaime aukščiausiu dalyku, tiesos, gerio, teisės ir grožio didžiausiais kriterijais, kitaip sakant, kad tiesos paisanti tautos filosofija negali iš esmės skirtis nuo kitos tautos filosofijos.

3. Kalbant apie tautos filosofiją, pravartu, kad taip pat paliesti klausimai, ar filosofija turi būti ta prasme tautinė, kad ji reikalinga kiekvienam tautieviui, ir ar didesnis reikalo skirti dvi filosofijos rūšis, iš kurių viena išreiškia vadinamojo paprasto sveiko proto pagrindinius klausimus nusistatymus ir yra kiekvieno atėjusio protas tautiečio dalykas, o kita mokslinė — tik filosofų, specialistų.

a) pirmą klausimą tenka atsakyti teigiamai: taip, filosofija yra reikalinga kiekvienam protą atėjusiam tautieviui. Kiekvienas žmogus turi būti ir yra *animal philosophicum* ne tik galimybės, bet ir aktualybės. Paanalizuokime vadinamojo sveiko proto galvojimo turinį, kaip jis reiškiasi ir pas nemokytus žmones, tai tame galvojimo turinyje rasime nemažą tos rūšies minčių, kurios iš esmės tokios pat savo pagrindu randamos ir filosofijos mokslo žinovų raštuose; tik šios jos yra daugiau ar mažiau metodiškai, sistemingai, kritiškai, trumpai sakant, mokslo būdu reiškiamos.

Kiekvienam žmogui, protu žvelgianiam gyvenimui, aplink, santykius su vairiais žmonėmis ir su vairiomis institucijomis, siningai tvarkaniam savo gyvenimui, atsižvelgiant savo gyvenimo tikslui ir uždavinius, tenka reikšti nusistatymus, kurie metodiškai, sistemingai, kritiškai svarstomi ir sprendžiami filosofijos moksle. Negalima sakyti, kad ir pas nemokytus žmones tuose nusistatymuose nebūtų visai paisoma kritiškumo ir nuoseklumo. Ir nemokytiesiems žmonėms tenka susidurti ne kartą su skirtingomis pažiūromis, pasitaiko kebliai atsitikimai, kyla ginčai. Pagaliau refleksija, ne kartą labai gyva ir giliai bei plačiai siekianti, veikia ne tik standartizuoto mokslinio galvojimo srityje. Dėl to ir nemokytieji žmonės sveiko proto filosofija neretai reiškiasi gana imponuojančiai.

Tautoje sveiko proto filosofijos mintys yra užfiksuotos patarlėmis, pasak pamokančiuose apmatauose ir išvadose, dainose, vairiuose padavimuose, papročiuose, sūryšyje su religijos ir doros klausimais.

Juo gyvenimas darosi sudėtingesnis, painesnis, juo daugiau atsiranda pakitimai ir naujumi politiniame ir apskritai kultūriname gyvenime—juo daugiau yra akstinų gilintis ir plėtotis filosofinei sveiko proto orientacijai. Nuolatos filosofiniam sveiko proto refleksijai yra veikti skatinama religinio ir dorinio su moninimo bei auklėjimo priemonėmis. Mases eina, tarp kitko, ir su filosofiniais mintimais vairūs politiniai, socialiniai ir kitokie rėšiai visuomeniniai judėjimai.

Žinoma, kaip apskritai kultūrinis pažangos niekados negalibti tautoje per daug, taip tas liečia ir sveiko proto filosofijos padėtį tautoje. Svarbu, kad būtų vis gilesnis ir plėtojamas visuomeninis liečianis vairiais kultūriniais klausimais visoje tautoje susipratimas. Labai žalinga, kai atsiranda plačiuose masėse idėjinis pakrikimas, visus liečianis klausimais neorientavimas; tada visuomenėje sugyvenimas netenka reikalingos idėjinės bazės, idėjinio susicementavimo. Ypač mažai tautai tenka labai žirti, kad nepristigtų sveiko proto filosofijos išteklių, kai ima siausti aplinkui audros ir grasamai reikštis su lyg netikrumas.

b) Kalbant apie santykius tarp liaudies bendrais bruožais svarstytos nemokslinės sveiko proto filosofijos ir mokslinės, specialistų filosofijos, tenka pasakyti, kad daug kur tie santykiai nėra tokie, kokie turėtų būti.

Dažnai mokslinė filosofija laiko savo uždaviniu atsiremti tik specialiai moksliniam svarstytus faktus. Filosofija tada imasi aiškinti tik mokslinį pagrindines savybes ir pagrindinius principus ir suvesti darnią sistemą rezultatus. Jei kartais leidžiamasi moksliniam filosofijoje ir kiek toliau, bent, plėtojant ir giliai pasaulį žiūros klausimų svarstymais, tai betgi, paprastai ne sis moninama esminio su ryšio su visu žmogaus gyvenimu, taigi, ir su nemoksline sveiko proto filosofija. Tuo būdu mokslinė fi-

losofija kaž kaip išsilaužia iš realaus gyvenimo visumos konteksto, nemato organinio ryšio su vairiomis kultūros sritimis ir su žmogaus neintelektualiniais gyvybiniais reikalais bei uždaviniais. Mokslin filosofija neretai užsidaro sistemoje, neturiniuoje nei duris, nei langų išorai, ir jos turinys atrodo kaip koks atsiras nuo gyvenimo, vien tik savim tenkinantis pasaulis.

Ne be pagrindo tokią, blogą prasmę, abstrakti mokslin filosofija puola visoki gyvenimo filosofijai, pragmatizmo, egzistencialiniam ir irracionaliniam filosofijos atstovai.

Iš tikro mokslin filosofija savo esmę turi būti ne kas kita, kaip mokslininkai, metodiškai, sistemaiškai, kritiškai išvystyta, galimai išstobulinta nemokslin sveiko proto filosofija. Mokslin filosofija turi suprasti esminio mokslinio filosofinio pažinimo ryšį su visu žmogaus gyvenimu, su visa realybe, kad ir ne visais atžvilgiais pažinta ir kai kur nesiduodanti savo pasireiškimui (konkrečiai, individualiai) sprauti uždaros sistemos rėmus. Nepametusi esminio ryšio su gyvenimu, mokslin filosofija neturi niekad jos jaustis savyje uždara ir pilnai pabaigusi visus savo svarstymus, nes gali būti surasta nauji reikšmingi realybės svarstymo požiriai.

Tikra mokslin filosofija turi turėti platesnę bazę, negu visi specialieji mokslai drauge paimti. Jos bazė visa realybė, bet kuri visais atžvilgiais ne tik speciali mokslui, bet ir iš viso nėra pažinta. Kai mokslinio filosofinio pažinimo visuotiniausiu objektu yra esybė, kuri yra analoginė ir kuri dalinasi aktuali ir potenciali, tai suprantama, kad mokslinis filosofinis žvilgsnis turi būti atviras, be baimės ateities naujūmams ir pažangai sutikti.

Tikra mokslin filosofija neturi būti vergiškai pririšta prie sistemos ar joje akylai uždaryta. Kur tik filosofiniais mintimais yra reikalo ir progos reikštis, tai visuomet turi domėtis ir mokslin filosofija. O filosofiniais mintimais yra progos ir reikalo reikštis ir istorijoje, ir literaturoje bei mene, ir publicistikoje, ir visuomeniniame, ir socialiniame, ir politiniame gyvenime. Mokslinei filosofijai turėtų būti visais galimais būdais padėti auklėtis ir tobulėti ir nemokslinei sveiko proto filosofijai.

Tik šitokia mokslin filosofija galės tinkamai atlikti savo pareigas, savo uždavinius tautos gyvenime.

V

Visi ligšioliniai svarstymai, kurie lietė filosofijos naudingumą ir svarbumą kiekvienai tautai, kuriais nurodyta tikros filosofijos ypatybės ir uždaviniai ir paisytinos tautinės savybės tautos filosofijoje, atsižvelgiant reikšmingesnius ir priekaištus, turi būti svarbūs kiekvienai tautai, taigi, ir mūsų tautai.

Mums juk svarbu sujungti kultūrinio pasaulio vertingos filosofijos pozityvą darbui. Ir iš kit tautų praeities, ir iš šios dabarties reikia stengtis asimiliuoti tai, kas randama geriausio, kas gali tinkamiausiai patarnauti tikram mūsų tautos kultūriniam subrendimui, didesnei mūsų tautos kultūrinei pažangai.

Bet žinoma, universaliai vertingą laimėjimą bendroje kultūrinio pasaulio gyvenimo plotmėje, mes neturime užmiršti ir apie specialiai mūsų tautai reikšmingus filosofijos dalykus.

Žinoma, bet klaidinga stengtis dėti filosofijos pagrindus savo šio-kias ar tokias tautines bei valstybines savybes arba, tuos pagrindus nustatant, vadovautis kokiais ypatingais tautiniais ir valstybiniais interesais ir sumetimais. Mes negalime įsisekti pavyzdžiais nei tautų valstybių, kur filosofijoje tiesa nustatoma pagal tai, kiek derinasi su valdančios partijos bei klasės tikslais ir uždaviniais, nei tautų, kur filosofijos pagrindai stengiamasi iš esmės atremti specifines rasės ypatybes.

Kurie tad specialiai tautiniu požiūriu mums turi filosofijoje reikėti reikalingi ir patys?

Mums turi reikėti gerai pažinti mūsų tautos filosofijos istoriją, dabartinę mūsų filosofijos stovą, mūsų filosofinio darbo eigą.

Mums turi reikėti gerai išsiaiškinti vairius mūsų tautos psichologijos klausimus. Svarbu yra, tarp kitko, suprasti klausimų statymo ir aiškumo reikalavimus psichologijai. Svarbu pažinti, kaip tautoje taikomi bendrieji doriniai principai, ypač kai jie konkretnis taikymas gali eiti ne dedukcijos, bet adaptacijos keliu.

Svarbu pažinti mūsų visuomenės psichologiją ir iš psichologijos punktu visuomenės santykius, sąlydžius ir visuomeninio veikimo sąlygas.

Mums turi reikėti filosofijos tokos sąkmingas reiškinys mūsų kultūroje, mūsų visuomenės gyvenimo srityse.

Mums turi reikėti mūsų inteligentijos visais atžvilgiais idiosinkratinė orientacija, kuri negali nesiremti filosofijos pažinimais.

Mums turi reikėti, kad mūsų tautos pašaukimas ir jos kultūroje uždaviniai būtų sėkmingai išryškinti, atsižvelgiant mūsų tautos ypatingą padėtį ir ypatingą laiką, kuriame gyvename, ir kad būtų nustatyti ir vertinti mūsų kultūrinio gyvenimo svarbesni teigiamumai ir neigiamumai.

Apie kai kuriuos ypač suminėtus reikšmingus pravartu, kad ir trumpai, bent kiek sakmiau išsirtarti.

1. Dėl vairių nelemt istorinių priežasčių mūsų praeities filosofija yra mažai išsirtita; bet kiek žinoma, ji yra skurdi, optimizmo nežadinanti.

Mažai mes žinome apie Vilniaus akademijos ir Vilniaus universiteto

laik gryniosios filosofijos atstovus ir jų veikalus³. Daugiau yra prieinamos medžiagos apie tuolaikines kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo orientacijas; bet lietuvišką gilesnę studijų kolkas ir apie tai neturime.

Uždavinys mūsų filosofijos istorikams, kai jie bent kiek daugiau turės šios, turės būti nušviesti, kad ir negausingame mūsų praeityje pasižymėjusių mintytojų filosofų darbus, nors jie rašė ir ne lietuviškai, ir neturėjo tikros tautinės samonės.

Mums irgi pravartu šiek tiek daugiau sužinoti, antai, kad ir apie XVIII amž. filosofą Krupavičių, apie XIX amž. pirmos pusės mūsų krašto filosofą antikantistą Angelą Daugirdą (1770—1835), apie antihegelistą ir antišelinginistą Maksimilijoną Jokubavičių (1785—1853); paskui apie kiekvėlesnius: apie mesianistą Andriejų Tovianską (1799—1878), apie Antaną Bukotą (1808—1876), kuris 50 metų anksčiau už prel. prof. Aleksandrą Dambrauską-Jakštą buvo aukštai klės filosofijoje nuopelnus lenkų filosofo Hoene-Wroškio; apie Kiprą Norvidą (1821—1883), kuris domėjosi daugiau visuomenės filosofijos problemomis.

Nedaug kas iš mūsų žino, kad vyskupas Antanas Baranauskas yra rašęs ne tik „Anykštė šilė“, ne tik žinomas populiarias dainas, bet kad yra išspausdinęs pagrindinį filosofinį savo veikalą lenkiškai „O progresųj transcendentalnej“.

Nėk mes žiniateturime ir apie XIX amžiaus mūsų krašto idjinio gyvenimo peripetijas iki Simanui Daukantui ir vyskupui Valančiui, o ir išvėlesni XIX amž. laikų stinga mums idjų istorijos požiūriu ir kultūrinio gyvenimo sistemų aprašymams. XX amžiaus mūsų kultūros ir filosofijos istorija senesniesiems žinoma iš asmeninių susipažinimų, iš periodinių ir neperiodinių spaudos sekimo ir iš artimųjų bei pažįstamųjų pasakojimų. Bet bebrstaniam ir neseniai subrendusiam jaunimui būtų labai pravartu, jei būtų išsamesni, plačiau požiūriu studijų apie mūsų protinį kultūros eigą ir išvaizdą ir per šio amžiaus jau nemažą praeitį nujus laikotarpį.

Nuo 1922 metų, tai yra nuo atsiradimo filosofinio laikraščio „Logos“ ir nuo mūsų universiteto steigimo, filosofinis darbas ryškiau reiškiasi ir mūsų spaudoje ir paskaitomis. Nemažai jau nuveikta, bet dar vis ir elementarinis darbas nepadaryta. Juk dar neturime elementarinio filosofijos sistemos vadovėlio, neturime ir iš nevienos filosofinės disciplinos

³ Šiuo atžvilgiu nemaža galima pasinaudoti iš šių dviejų pagrindinių lenkų kalba išleistų veikalų:

M. Bališki, Dawna Akademia Wileńska, Petersburg 1862.

J. Bieliški, Uniwersytet Wileński, Kraków 1899—1900.

Ypač šitame J. Bielinskio veikalė svarbus antrojo tomo 46-tas perskyrimas, kuris specialiai yra skirtas Vilniaus akademijos ir universiteto filosofijos pad ties istorijai.

išleisto kurso. Turime jau, Dievui d kui, prof. St. Šalkauskio r pestingai ir sumaniai sudaryt ir pla iai inteligentijai žinotin filosofin terminij ; ji paskelbta 1937 m. „Logose“ ir paskui išleista atskirai; gi 1938 m. „Logose“ yra tas pats dalykas paduotas kitoje tvarkoje; tenai jo alfabetine tvarka pagal pradžioje pad tus lietuviškus terminus, o ši ia alfabetine tvarka pagal pirmoje vietoje dedamus vokiškus terminus.

Bet daug, labai daug reikia dar dirbti, rašyti ir spausdinti gryniosios filosofijos srityje. Iki šiol vis per maža tur jome šitam reikalui paj g , o ir tos pa ios buvo tampomos vairius kitus darbus.

2. M s filosof uždavinys b t pla iau, visašališkiau išryškint m s tautos pašaukim ir jos kult rinius uždavinius, atsižvelgiant m s tautos ypatybes ir m s tautos ypating pad t ir ypating laik , kuriame gyvenime, ir iki šiol pasireiškusių m s gyvenimo svarbesnius teigiamumus ir neigiamumus.

D l to fakto, kad m s tauta gyvena apsupta iš keli pusi gausing ir galing kaimyn , mums reikia pirmoje vietoje stipr ti, kiek galima daugiau, dvasin s kult ros srityje. Reikia mums visa, kas yra m s kaimynuose teigiamo, mok ti vertinti ir sugeb ti vengti t vis neigiamybi , kurios juose reiškiasi. Šitam uždaviniui s kmingai atlikti reikia nemažos ir filosofin s kult ros ne tik filosofams specialistams, bet ir pla ia- jai m s inteligentijai.

D l to fakto, kad m s tauta yra maža ir kad mes negalime savo paj g be atodairos eikvoti, svarbu, kad m s tautoje sigal t sveikiausia filosofin srov , apie kurios ypatybes ir uždavinius esu anks iau gan sakmiai kalb j s. Mums ypa reikia vengti siaur , l kšt filosofini sistem takos, kurios ne mažina, bet didina id jin tautoje pakrikim ir joki gilesn pozityvi pažang neveda.

D l to fakto, kad m s tauta yra maža ir kad mums daugiau tenka kovoje d l b vio ir d l geresn s ateities pasitik ti dvasin s kult ros stipr jimu, kyla nepaprastai atsakingas ir sunkus m s inteligentijos uždavinys.

Giliau susir pinti dvasios kult ros pagrindais, taigi, filosofine kult ra, turi mus skatinti ir baisi daugiaropu atžvilgiu kriz , kurioje dabar gyvena pasaulis. Kai dabar eina gilus vertybi perkainojimo procesas, kai dabar taip išjudinta asmens reikšm s, šeimos, visuomen s, tautini ir tarptautini santyki s mon , reikia m s inteligentijos atstov nepaprastai dideli dvasin s kult ros pastang , kad išvengtume sigal jimo taip pragaištingos id jin s anarchijos, kuri paprastai seka papro i ir doros smukimas, visais atžvilgiais tautos merd jimas.

3. Mums reikia tad susir pinti ne tik gryn ja filosofija, bet ir filosofijos taka variose m s kult ros, m s visuomen s gyvenimo srityse. Mums reikia tinkamai filosofiškai sugeban i savo darbo plotm je

orientuotis valstybinink , jurist , sociolog , ekonomist , medik , gamtinink , vaivos r šies mokytoj , rašytoj , meninink , meno ir literat ros kritik , visuomen s veik j , publicist , organizacij vad .

Ir ypa visoje inteligentijoje mums reikia ko daugiausia žmoni , stengian i s moningai ir kritiškai orientuotis savo profesijoje, visuomen s ir valstyb s gyvenime, pasireiškian iose m s krašte ideologin se, kult - rin se, visuomenin se, socialin se ir politin se linkm se.

Tam visam, aišku, reikia kiek galima didesnio bendro kult rinio, taigi, ir filosofinio pasiruošimo ir susiorientavimo. Svarbu ypa jaunimui giliau pasiruošti filosofiskai, kad gal t grei iau ir tikriau susiorientuoti, k laikyti vertinga iš senesni j palikimo, k galima ryžtis keisti ir kokia kryptimi.

Dar aiškiau reiškiasi filosofin s kult ros stiprinimo ir platinimo reikalas, kai paži rime m s visuomen s gyvenim iš pasaul ži ros reikal punkto.

M s inteligentijai kaskart daugiau darosi aktualu ir reikalinga nuodugnesnio išsiaiškinimo daugelio sunki , subtili , kebli klausim , kaip antai, kult rin s pažangos ir prigimto humaniškumo kultivavimo tei s ms ir pareigoms suderinti su ypatingais antgamtinio tikslo reikalavimais, su antgamtinii ties ir priemoni kaskart tobulesnio panaudojimo uždaviniais.

M s vadinamoji liaudis, susid jus taip vairioms aplinkyb ms, veriamą dabar yra pereit iš daugiau ar mažiau uždaros katalikiškos aplinkos mišrias kryžkeli , rink ir vairi kit vieš viet gyvenimo psichologijos s lygas ir kaskart daugiau jai tenka susidurti su vairiais ant klaiding hipotezi , iškraipyt žini ir sofistišk samprotavim paremtais priekaištais prieš tik jim . Reikalinga tad s kmingesniam pla iosios visuomen s ia susiorientavimui atitinkama katalik inteligent pagalba. Tad ir šiuo atžvilgiu m s inteligentijai tenka didinti ir gilinti savo dvasios kult ros išteklius.

Taip, tautai svarbu ir reikalinga ir gryniosios filosofijos darbo srityje kaskart didesn ir judresn pažanga.

Kai gryniosios filosofijos srityje bus daugiau parengta priemoni ir galimum lengviau ir grei iau susiorientuoti svarbiaisiais filosofijos klausimais, tai filosofijos taka bus s kmingiau vykdoma ir vairiose kitose kult ros ir visuomen s gyvenimo srityse. Antra vertus, svarbu, kad filosofijos reikšm ir su ja gilesnio, ypa patiems inteligentams, susipažinimo reikalas kaskart aiškiau b t suprantamas pagal vairius kult - ros ir visuomen s gyvenimo pad ties ir pažangos reikalavimus. Reikia, kad virst ilgainiui savaime aiškia aksioma, jog tinkamas filosofijoj orientavimasis yra privalomo inteligentams, nuolat tobulinamo ir papildomo, bendrojo išsilavinimo dalis. Tai galins m s inteligentij ir vis susipra-

tusi j visuomen tinkamiau dirbti dvasios kult ros pažangos darb ir iš viso duos galimumo m s tautai taip sunkiose s lygose ir aplinkyb se atlikti savo b tinuosius kult ros uždavinius.

BIBLIOGRAFIJA

- Dr. P. Kuraitis, Pagrindiniai gnoseologijos klausimai. Kaunas 1930.
- Dr. P. Kuraitis, Filosofijos supratimas ir jos santykiai su kitais mokslais. „Logos“ 8—17 psl. Kaunas 1922.
- Dr. P. Kuraitis, D l ši laik kult ros kriz s. „Židinio“ I tome, 51—56 psl. Kaunas 1924.
- Dr. P. Kuraitis, Tomo Akvinie io reikšm filosofijoje. „Židinio“ I tome, 287—288 psl. Kaunas 1924.
- Dr. St. Šalkauskis, Filosofija ir m s gyvenimas. Žurnale „Logos“ 18—26 psl., Kaunas 1922 m.
- Pr. Dovydaitis, Ar esama tautin s filosofijos? Žurnale „Logos“ 27—40 psl., Kaunas 1922 m.
- H. Bergson, La philosophie française. Paris 1915.
- W. Wundt, Die Nationen und ihre Philosophie. Leipzig 1915.
- Dr. St. Garfein-Garski, Zagadnienie polskiej filozofji narodowej. Sud tiniame veikale „Polska filozofja narodowa“. 1—29 psl. Krakow 1921.
- J. Benrubi, Gibt es eine nationale Philosophie? Žurnale „Internationale Monatschrift“ XI, 726—746 psl., 1917.
- Dr. Th. Grentrup, Volk und Volkstum. Freiburg i. Br. 1937.
- Dr. Fr. Rüsche, Blut und Geist. Paderborn 1937.
- Dr. W. Schmidt, Rasse und Volk. Salzburg-Leipzig 21935.
- Jakob Hommes, Lebens- und Bildungsphilosophie als völkische und katholische Aufgabe. Freiburg i. Br. 1934.
- Dr. Hans Pfeil, Der deutsche Glaube in philosophischer Sicht. Paderborn 1935.
- Rasse und Staat. Numeris žurnalo „Schweizerische Rundschau“ tam klausimui skirtas 1938-1939 Heft 9, Einsiedeln.
- Dr. Hans Pfeil, Der Mensch im Denken der Zeit. Paderborn 1938.
- Dr. Otto Dietrich, Die philosophischen Grundlagen des Nationalsozialismus. Breslau 1935.
- Arnold Gehlen, Der Staat und die Philosophie.. Leipzig 1935.
- Dr. Fritz Hippler, Wissenschaft und Leben. Heidelberg 1937.
- Józef Bieli ski, Uniwersytet Wile ski. Tom I-II. Kraków 1899—1900.